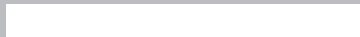

EESTI AJAKIRJANDUS 2022

A solid white horizontal bar that starts at the end of the text 'EESTI AJAKIRJANDUS 2022' and extends to the right edge of the page.

Eesti ajakirjanduspilt 2022

Kokkuvõtte EAASI koosolekust 3. veebruaril 2023

Akadeemiline ajakirjanduse selts arutas Eesti ajakirjanduse üldisemat pilti, kujunevaid tendentse ja uusi küsimusi. Arutamiseks andsid alust Kirde-Eesti ajalehe Põhjarannik peatoimetaja Erik Gamzejevi, TLÜ BFMi teaduri Andres Kõnno ja ERRi juhatuse esimehe Erik Roose ettekanded. Koosolekut modereeris ja kokkuvõtte pani kirja Maarja Lõhmus.

Erik Gamzejev: Millised on maakonnalehtede võimalused tänases meediapildis toimetada ja edukas olla? Ühelt poolt tundub, et neid eeldusi jääb üha vähemaks. Iseenesest see teebki huvitavaks, kuidas hakkama saada.

Põhjarannik alustas ilmutist aastal 1945 Kohtla-Järvel, siis oli lehe nimi Põlevkivi. Esimeses lehes räägiti, kuidas põlevkivist bensiini teha.

Meie ajaleht ilmub kolm korda nädalas eesti ja vene keeles. Meie venekeelne leht on ainus Eestis, mis veel venekeelsena paberil säilinud. Viimaste uuringute järgi on lehel kokku 18 000 lugejat.

Kord kuus ja või harvem oleme teinud Severnoje Poberežje Ekstrat, mis levib tasuta Ida-Viru linnades Narvas, Kohtla-Järvel ja Jõhvis, trükiarv on 50 000.

Viimased neli aastat oleme teinud oma veebi põhjarannik.ee koos Postimehega. Me rendime neilt veebiplatvormi, sest selle nikerdamine omaette oleks lihtsalt tühi töö ja vaimunärimine. Tänu sellele platvormile saavad meie uudised võimenduse üle riigi ja Postimees saab oma keskkonda rohkem meie kandi uudiseid.

Meie lugejaskond on Berliini olümpiastaadio-ni taoline publik, kus igas sektoris on eri huvidega inimesed. Kusagil on arstid, kusagil on talupidajad, metsamehed, kaevurid, õpetajad, kaitseliitlased, Putini-fännid. Need, kes on nõus sisu eest ka maksta, asuvad „loožis“. Probleem on, kuidas saada roh-

kem inimesi info eest maksta.

Infoväli on Ida-Virumaal ülejäänud Eestist erinev:

- tohutust keele- ja kultuuriruumist tulenev tarbitavate meediakanalite killustatus;
- Ida-Viru venekeelsed elanikud tunnevad vähe Eesti staare (poliitikuid, sportlasi, näitlejaid, muusikuid), kes oleksid neile autoriteetidid;
- suuremat tähelepanu pälvivad lokaalsed sündmused ja tegelased, need on lähedased ja unikaalsed. Unikaalne valuuta on põhjalikult kajastada Ida-Virumaa elu;
- Ida-Viru kohalike lehtede loetavus on suur. Kohalik leht on ka kohaliku debati tribüün, kohalike huvide eest seisja, sündmuste talletaja ja süstematiseerija.

Ei tahaks pikalt rääkida, kui keeruliseks on muutunud kohaliku lehe tegemise olukord. Neid eeldusi, mis on varem olnud, jääb iga aastaga vähemaks. Üks põhjusi on see, et vähemaks jääb elanikke, ent konkurents on tugevam kui varem, ootused kvaliteedile kasvavad.

Internetis lehe lugemise eest maksta ei taheta, ent tahetakse väga head sisu. Eriti keeruline on panna maksta vene lugejat – kui nähakse maksumüüri, minnakse kohe kuhugi mujale edasi. Küsime praegu 8 eurot kuus¹ digiväljaande eest, aga see tuleb visalt. Reklaamiraha liigub Google'isse ja Facebooki. Ajakirjandus, mis ei suuda raha teenida, pole järjekestev. Näiteks Sillamäe linn teeb iga nädal oma tasuta lehte kõigile postkasti. Trükikulud on kasvanud 30–40%, posti kojukandeteenus kallineb, muutub kehvemaks.

Kohaliku lehe rollid tuleb hästi välja mängida. Kohalik unikaalsus on see, et toodame sisu, mis on hästi piirkondlik, seejuures edastame igapäevaeluks olulist tarbeinfot. Toome oma lehte siinsed diskussioonid. Oleme kohaliku demokraatia valvekoer,

¹ Aastaraamatu ilmutamise ajaks 2023 on hind eraisikule 11.60 kuus –<https://tellimine.ee/est/pohjarannik>. – Toim.

piirkondlike huvide eest seisja ja kogukonna liitja ning kohaliku elu kroonikakirjutaja. See on võib-olla „kestlik kahanemine“, katkise õhupalliga lend, kus augud on juba sees ja tuleb aeg-ajalt midagi välja heita ning loota, et võib-olla õnnestub tabada veel mõnd uut õhuvoolu. Muud ei jäägi üle, kui tuleb kohaneda, ajada oma rida, püüda teha koostööd teiste meediategijatega. Olud muutuvad ühtelugu. Piltlikult, kui suvine Valaste juga on selline värvitriibuline, siis talvine on hoopis teistsugune, mustvalgete joonte ja rippuvate jääpurikatega. Selline pidev muutumises olek lehe toimetamisel teeb elu huvitavaks.

Küsimus: Kui palju saate 2023 nüüd valimisraha?

Erik Gamzejev: Umbes paarkümmend tuhat. See ei jookse ise kätte. Riigi poolt on toetatud vene meedia, oleme teinud teatud vene projekte – vene keeles oleme suurendanud tasuta uudiste mahtu portaalis. Kuidas saada vene lugejat sisu eest maksma, sellele pole keegi väga head vastust leidnud.

Hans Luik: Meedialiit on võtnud üles probleemi, et munitsipaallehed müüvad reklaamipinda.

Leedus tehti seadus, et munitsipaal peab avaldama oma asju kohalikus kommertslehes, see lahendaks teema ära. Teeme algatuse – sa toeta omalt poolt ka. Ei ole võimalik korralikku sõltumatut ajakirjandust mingite munitsipaalide tagumiku lakkumise lehtedega lämmatada. Et nad reklaami ka müüvad – see on „toredus“ kuubis.

Erik Gamzejev: Meedialiit on ministritega kohtunud. Nelja silma all nood ütlevad, et nad saavad aru, aga pole mingit tegutsemist. See on teemaks olnud 15–20 aastat, aga jõutud pole kuhugi. See võiks olla ka Päevalehe ja Postimehe puhul teema. Meie lugejad on need kohalikud aktiivsed inimesed, kes tahavad kaasa rääkida Ida-Viru elus.

Küsimus: Mille poolest Põhjarannik ja Severnoje Poberežje erinevad?

Erik Gamzejev: Varem olid kultuuriliselt erinevad, aga praegu on 90% samad. Sõjateemade käsitlemine on teinud olukorra keerulisemaks. Kas vene lugeja tahab Ukraina kohta ka eesti autorite arvamusi? Nende mentaalsus ja poolehoid on erinevad. Räägitakse, et kõik on putinistid. Tunnetuslikult tõelähedane pilt on, et peredes on mentaalne lahingu-

väli. Inimesed ütlevad, et oma ämmade-äiadega on vastandusi.

Mart Luik: ETV+-i vaadatavus on kasvanud, ent oluliselt vähem kui see number, kui palju oli kinni keeratud Vene kanalitel vaatajaid. Kuhu need inimesed kadusid, kellelt tehniliselt võeti võimalus ära, aga kuhugi nad välja ei ilmunud?

Erik Gamzejev: Lõimumismonitooringust selgub, et vene lugejaskond on kriitilisem. Kui vaatame vene seriaale, kumab läbi, et ajakirjandus on äraostetav. Tegelikult olidki lehed oligarhide poolt ära ostetud. Suur osa auditooriumist vaatab telet meelelahutuse pärast, meelelahutus hoiab vaatajaid kanalil. Vene meelelahutus on poliitiliselt angažeeritud, sealt kumab läbi suurvene šovinism. Telekas on vene inimeste ajaviitekanal. Vene inimene vaatab 4,5–5 tundi ööpäevas meelelahutust.

Marju Lauristin: Vene inimesed ei tunne oma staare. Kas teie kohalik ajakirjandus sellega tegeleb, et tutvustada kohalikke staare? Tanja Mihhailova ja Alike Milova – kas neist ka arvamusi liidreid kujundatakse? Kas Milova on lehes rääkinud?

Erik Gamzejev: On tunda, et ettevõtjad ja teised ei taha kohalikus lehes sõna võtta. Nad pigem ütlevad, et nad ei räägi midagi. Venelastel on vanasõna: *dengi tišinu ljubjat*. Raha armastab vaikust.

Neid venelasi, kes tahaksid rääkida kaasa eesti ühiskonna asjades, palju ei leia. Võiks mõelda, kuidas nad saaksid rohkem oma arvamustega esile tulla. Näiteks Stalnuhhin – ta võib päris korraliku tulemuse valimistel teha, kui suudab valijaid aktiveerida. Aga kus on omaaegsed Bronšteinid ja Rafik Grigorjanid?

Väino Koorberg: Kuidas läheb Põhjaranniku veebiväljaandel? Millise osa kirjutavad kaastöölised?

Erik Gamzejev: Üle 80% kirjutavad oma toimetuse ajakirjanikud. Veebi osakaal on 10%. Praegu on tuluaallikas paberleht. Veebitellijate hulk kasvab.

On ka selline paradoks: ei tohi liiga palju teha. Tahaksime teha. Aga paradoks on selles, et mida rohkem me teeme, seda kiiremini me kõrbeme.

Andres Kõnno: Mis tähtsus on päevalehtedel *anno 2022*? Päevalehtede roll on muutumises. Ouline on rääkida suuremast rollimuutusest. Viimastel

aastatel on päevalehtede tähendus pidevalt vähenenud.

Millised on olnud päevalehtede leviku muutused? Septembris 2019 oli digitellimuste arv kõiki kokku võttes üle 76 000.² 2020. aasta lõpuks oli kõigi digitellimuste koondarv (koos Postimehega) ca 120 000.³ 2022. aasta sügisel seisab Eesti Meedialiidu kodulehel digitellimuste arvuks ca 135 000 (ilma Postimees Grupi andmeteta).⁴ Ekspress Grupi digitellijaid on 85 551, Õhtulehel 22 530, Äripäeval 26 164. Postimees Grupp koos maakonnalehtedega andmeid ei avalda. Kõigi päevalehtede digitellimused 2022. aasta lõpus olid kokku 220 000 – 240 000.

Kolme aastaga on Eesti meediaettevõtted vähemalt kolmekordistanud oma digitellimuste arvu. Põhiliselt tähendab see liikumist kliki- ja reklaamipõhise ärimudeli paradigmat kvaliteedil ja usaldusel põhineva veebiajakirjanduse poole. See tähendab, et ajalehti ka loetakse teistmoodi kui varem.

2022. aasta suvel läbi viidud Eurobaromeetri uuringus selgus vastustest küsimusele⁵ „Kas olete viimase 12 kuu jooksul maksnud *online* uudiste või sisu eest?“, et ELi maades üldiselt eelistas platvormide tasuta sisu 70%, Eestis 50%. 24% Eesti vastajaid ütles, et maksavad *online*-uudiste eest. See on ELi kõrgeim tulemus selles vallas. Eesti on kiirelt adapteerunud uue reaalsusega, valmisolek sisu eest raha maksta on meil suuremgi kui Põhjamaades.

Euroopas usaldab avalik-õiguslikku meediat keskmiselt 49%, Eestis aga 67% auditooriumist.

Kommentaariks veel seda, et kuni 2018. aastani ei toodud Eurobaromeetri uuringutes ajakirjanduse usaldusväärsuse võrdluses eraldi välja usaldust avalik-õigusliku ajakirjanduse vastu, nüüd on seda peetud oluliseks.

2022. aasta vastustest näeme, et avalik-õiguslikud tele- ja raadiojaamad on ELi riikide inimestele läbivalt kõige usaldusväärsemad infoallikad, v.a. Ungari ja Poola, kus usaldusväärseimaks allikaks peetakse kas sõpru (Ungari) või sotsiaalmeedia gruppe (Poola).⁶

Eratrükimeediat usaldab Euroopa Liidus keskmiselt 39%, Eestis 49% auditooriumist.⁷

Päevalehtede puhul ei eristata trüki- ja *online* ajakirjandust, need on ühes küsimuses koos.

Euroouuringust näeme, et enesekindlus vaeuudiste tuvastamisel on nelja aastaga vähenenud.

Aastal 2018 öeldi Eestis tuvastavat vaeuudiseid 64%, 2022 aga 56%. Euroopa keskmised olid vastavalt 71% ja 63%.⁸ Üldpildis näeme, et Eesti on mõlemal aastal tagumises otsas. Taani liikus ühest otsast teise.

Rein Veidemann arutleb, et meil pole tüvitekste, tüvitekstid on kaotanud oma tähenduse.⁹

Aga ajakirjanduse veebi kolimine tähendab, et uudised ei ole enam see, mida me kõik korraga loeme või vaatame. Teiselt poolt annab veebi kolimine eeliseid – me ei loe kõiki ühtsamu tekste, info tarbimine muutub teistsuguseks. On põnev aeg, ei tea, kuhu jõuame sellega.

Maarja Lõhmus: Kuidas on paari viimase aastaga muutunud sisu ja suhe teemadesse?

Andres Kõnno: Ma pole selle pilguga vaadanud, aga olulisi teemasid on vähemaks jäänud. Esil on energia hinnad, sõda, COVID, valimised. Ma ei tunne, et ajakirjandust ahistatakse, ise tarbin meediat väga palju. Ajakirjandus peab kujutama seda, mis elus toimub.

Paramonov kirjutab, et ajakirjanduskeel on muutunud lamedaks, kasutatakse madalaid väljendeid.¹⁰ Kontakt auditooriumiga peab olema olema. Ju siis auditoorium on selline, nagu ta on, eeldabki seda stiili. Kes olen mina, et ma ütlen, et kirjutad halvas stiilis. Järelikult auditoorium tahab nii. Ühest küljest jah, pead auditooriumi harija olema, teisest küljest pead auditooriumi kõnetama.

Marju Lauristin: Päevalehtede küsimus on üldisem küsimus, see on üldse lugemise probleem ühiskonnas. Viimase kümne aastaga on toimunud polariseerumine. Eesti rahvas on polariseerunud

² <https://meedialiit.ee/statistika/statistika-2019/>.

³ <https://meedialiit.ee/statistika/statistika-2020/>.

⁴ <https://meedialiit.ee/statistika/statistika-2022/>.

⁵ Media & News Survey 2022. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>.

⁶ Fake news and disinformation online 2018 – Eurobarometer <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>.

⁷ Eurobarometer, Media and news survey 2022, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>.

⁸ Vastused küsimusele „Kui kindel oled selles, et suudad identifitseerida vaeinfo uudistes?“ – Eurobarometer 2018, 32–33 ja „Kas oled kindel, et tunned ära desinformatsiooni, kui sellega kokku puutud?“ – Eurobarometer 2022, 42–43.

⁹ Loog, A. (2023) Rein Veidemann: Meie ühise lugemise telg – tüvitekstide repertuaar – on hõredaks kulunud. - *Postimees*, 28. jaanuar. <https://kultuur.postimees.ee/7700163/ak-rein-veidemann-meie-uhise-lugemise-telg-tuvitekstide-repertuaar-on-horedaks-kulunud>

¹⁰ Paramonov, R. (2023) Mõlgutusi sõjaaja ajakirjanduskeelest - *Sirp*, 27. jaanuar. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/molgutusi-sojaaja-ajakirjanduskeelest/>

lugevaks ja mittelugevaks rahvaks. Seda nägime uuringutes 10–15 aastat tagasi, kui algas suund, et uus digitarbija pikka teksti ei armasta ja ka lugeda eriti ei armasta.

Kui vaatame päevalehtede olukorda, peame uuesti mõtestama, mis päevaleht üldse on. Ükski number ei näita päevalehe rolli ühiskonnas. Numbrit järgi võib öelda, et Sirbi roll on ühiskonnas nii väike, et selle võiks kinni panna. Ülikoolis üldse käib vähe rahvast, ülikoolid võiks ka kinni panna. Aga me ei ütle seda ometi.

Päevalehe rolli peaksime arutama ja mõtestama. Kas see on infotarbimine või on see midagi hoopis muud. Tundub, et päevalehe roll meediamastikul ei ole uudiste edastamises ja tarbimises. See roll väheneb, sest uudiseid saab sadadest muudest kanalitest, eriti veel sõja ajal. Tõepoolest, igaüks vaatab iga tunni tagant, mis toimub. Aga mõtestamise, avaliku arutlemise roll muutub tähtsamaks. Erinevate mõteliinide, diskursuste tekitamise koht on päevaleht palju rohkem kui digiväljaanded. Peab ka ütlema, et eristumine on ajakirjandusmaastikul toimunud – Päevalehe ja Postimehe rollid on erinevad.

Ja kui vaatame Sirpi, siis on kahju, et sellest kui ajalehest väga vähe räägitakse, sellest räägitakse kui kultuuriväljaandest. Päevakajaline, kultuuriteemaline arutlus Sirbis on läinud sisukaks.

Teine teema – mida me kõik praktiseerime, kui öösel loeme digiväljaannet ja päeval loeme paberil. Need on erinevad kanalid. Need on erinevad maailma kokku panemise viisid. Mis ajaleht ikkagi on? Kuivõrd see, mis on *online*, on ajaleht? Ja mis on see, mis on trükitud? Ja mis on lugemine – kas see on oluline või polegi enam oluline. See arutelu seisab ees.

Praegu saame näha tarbimise tendentsi ja usalduse tendentsi, mis on tõesti kõrge. Mis on vahet *online*-info „tarbimisel“ ja mitte-*online*-info „lugemisel“?

Päevalehtede lugemine on põhiliselt kõrgharidusega inimeste hobi. Madalalaubaline niikuinii ei loe lehte. Aga kõrgharidusega elanikkonda on Eestis pool.

Maarja Lõhmus: Peaksime oma päevalehti võrdlema Põhjamaade lehtedega sisu poolest.

Meil on sõjateemad väga fookuses, on sõjateemade dominant. Mida see kultuuriliselt, laiemas mõttes tähendab? Põhjamaade lehtedes pole sõjateemad niivõrd esil, nende temadega ei pingestata auditooriumi. Vähem on emotsiooni ja rohkem

analüüsi. Meil on vaja psühholoogilist tasakaalu sõjateemade esitamisel päevalehtedes, et ei oleks hirmu ja pinevuse kruttimist, totaalset psüühilise tasakaalutuse tekitamist.

Erik Roose: Rääkides ERRi arengutest 2022, võime öelda, et ERR on jätkuvalt usaldusväärne. Küsitlused näitavad, et päästeamet ja häirekeskus on usalduses kõige ees. ERRi usalduses oli 2022. aastal väike kukkumine. Eestlaste hoiakud pole muutunud, aga venekeelse meedia kasutajatel on usaldus kukkunud 10%. Selle foon on teatav vaimne segadus – sama asi, millest Erik Gamzejev rääkis.

Kas on liiga palju sõjainfot? Käisin Belgias, seal sõjast üldse ei räägita. Mina ei tunne, et oleks liiga palju sõjauudiseid.

Euroopa ajakirjanduse tasandil oli EBU tegevus sõjale eelnenud aastatel COVIDist paralüüeeritud, füüsilisi kohtumisi oli vähe, ringhäälingute ühishanked on läinud tagurpidi, tavarütm taastus 2022.

Lugejatele-kuulajatele-vaatajatele võib üle veebi kinnitada vanu asju, aga uut väärtust, uusi keerulisi asju üle veebi ei tehta.

ETV+ otsis, kuhu kadus venekeelne televaataja. 42 000 televaatajat on kadunud. Kuhu nad kadusid? Võib ehk olla, et teleri nuppu enam sisse ei panda, lapsed töid arvuti, vaadatakse Kisseljovi ja Solovjovi.

Erameedia eest ei taha sõna võtta. Kanal 2 ja TV3 summaarne vaadatavus on kahe peale kokku sama suur kui ETV-l. Seejuures on Kanal 2 osakaal viimase poole aasta jooksul kasvanud.

Raadiokuulamise mõõtmine on raske. Järelkuulamist analüüsides võime näha, mis saateid kuulatakse. Mustreid on huvitav vaadata, aga muudatusi ei olnud – 33% kuulamise osakaalust on ERRi raadiokanalid.

See 33% loob tegeliku turukonkurentsi, kus omavahelised proportsioonid on paigas ja pinges. Kui riigi tehtu osakaal oleks üle kolmandiku, siis tekivad hälbed.

Noorte jaoks muutub lineaartarbimine vähem oluliseks, nad tahavad oma ajakasutuses vabad olla. Mängusaateid ja tantsusaateid poliitikutega vaatas järele juba üle 50%. Siin võiks uurida, miks loobutakse ajalehtedest ja otsetarbimisest, kasutatakse järelvaatamist ja järelkuulamist. Peale koroonat ja sõja algust on kõigi suurte portaalide ja väljaannete jälgitavus 10–15% madalamal tasemel kui varem.

EL pole juba 2020. aastal algatatud kaebuse suhtes veel otsustanud, kas ERR rikub riigiabi saamise

reegleid või mitte.¹¹ Tegelikult on praegu mõistlik tasakaal olemas.

Ajakirjandusvabaduse indeksis tõusis Eesti 2022. aastal 4. kohale. Nüüd oleme ühes seltskonnas Norra, Taani, Rootsi, Soome ja Iirimaaga. Võrreldes seda kasutada olevate ressurssidega oleme raudselt maailmarekordi omanikud.

Küsimus: Kas võib öelda, mis jääb ajakirjanduslukku aastast 2022?

Erik Roose: See, kuidas me ise ühiskonda suhetime kriisides, sõjas. Ühiskond oli šokis mitu kuud.

Erik Gamzejev: Kõik need kriisid, sõda ja monumentide liigutamine on muutnud hoiakuid, mis täies mahus välja ei paista, aga see on muutnud illusioone, mis varem olid. Eesti meedia on toonud kõik selle nähtavale, on tekitanud peataoleku. See, mis varem oli unistuste maa, unistuste riik, ei ole enam selline. Küsimus on, kuidas selles uues maailmas end sisse seada.

Igast päevalehest saab mingil hetkel Sirp. Võime teha lõputult uuringuid, et tahame süvakultuuri, aga tegelik auditoorium seda ei kinnita. On vaja teada, mida tegelik auditoorium tarbib ja sööb.

Andres Kõnno: Äripäev lõpetas 2022 paberlehe väljaandmise. Äripäev pole kunagi tasuta uudist teinud, nüüd läks paberleht kinni. Paberleht on traditsioon, teda tuleb teistmoodi lugeda.

Marju Lauristin: 2022. aasta positiivne vaade – varem eksperte ei tahetud esinema, sest nad on liiga keerulised. Aga nüüd sõjamehed ees ja teised järel. Äkki hakkas kõlama teistsugune, faktipõhine ütlmise viis. Äkki hakkas tulema teadlasi. Toimus teatud pööre asjalikuma, tõendus põhise arutelu poole.

Küsimus: Missuguseid muutusi te näete, mille puhul ajakirjandus kas mõjutab, korraldab või on

indikaator?

Erik Roose: Teadlaste roll on kehv. Ka teadlased peavad olema rohkemaks suutelised.

Meediamajades käib diskussioon, et kui aktiivne peaks olema. Ma olen selle vastu, et ajakirjandus peaks olema avangard, ajakirjanikud kõrgeks kriitikameelega kodanikud. Äkki ei peaks ütlema, et perenaine peaks poodi minema, võib-olla perenaine taipab isegi, et peab poodi minema.

Marju Lauristin: Ootan kannatamatult seda hetke, et poliitik ETV „Esimeses stuudios“ pannakse vastamisi teadlasega.

Erik Gamzejev: Keeruliste asjade tõlkimine on meedia roll. Keerukaid asju tuleb aina juurde, peame oskama ära seletada, et need läheksid lugejale ka korda. Näiteks 60 leheküljest kohtuotsusest tuleb teha üks lehekülj arusaadavat teksti.

Andres Kõnno: Ajakirjandus ei peaks muutusi vedama, ta peaks olema neljas seisus.

Marju Lauristin: Muutuste puhul ühiskonnas näen ajakirjandusel eeskätt katalüsaatori rolli, kui ta leiab üles need inimesed, kes muutusi toovad.

Ajakirjandus peab tähele panema, kuidas ta mõjutab ühiskonna vaimset tervist. Ülevõimendatud negatiivsus on juba niigi ärevatele inimestele kahjulik ja ohtlik.

Katrin Saks: Ühe muutusena on muutunud eesti mehe kuvand. Senine pilt pilli- ja pullimeestest, eesti mehest kui näitlejast ja pillimehest on muutunud, pildil on rohkelt laigulises rõivas arukaid mehi.

Maarja Lõhmus: Oluline on ajakirjanduse kollektiivne refleksiivsus, oskus panna kokku professionaalne teadmine ja poliitiline otsustamine.

¹¹ Meediafirmad kaebavad ERRi riikliku rahastamise Euroopa Komisjoni. - ERR, 7. september 2020. <https://www.err.ee/1132122/meediafirmad-kaebavad-err-i-riikliku-rahastamise-euroopa-komisjoni>